ÕZBEKİSTONDA KONFESSİYALARARO BAĞRİKENGLİKNİNG TARİXİY İLDİZLARİ VA ZAMONAVİY RİVOJLANİŞİ

BAHROMOV UMID
ŞAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGİKA İNSTİTUTİ ÕQİTUVÇİSİ

AHMADOVA FARANGİZ
ŞAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGİKA İNSTİTUTİ TALABASİ
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24435998

Annotatsiya: Mazkur maqolada Õzbekistonda konfessiyalararo bağrikenglikning tarixiy ildizlari, uning shakllanishiga ta'sir kõrsatgan diniy, madaniy va ijtimoiy omillar hamda mustaqillik yillarida ushbu yõnalişda amalga oşirilgan islohotlar tahlil qilinadi. Markaziy Osiyo hududida qadimdan mavjud bõlgan turli diniy e'tiqodlar, Buyuk İpak yõli orqali yuzaga kelgan madaniyatlararo aloqalar, islom dinining insonparvarlik tamoyillari va Õzbekistonda vijdon erkinligini ta'minlaşga qaratilgan huquqiy mexanizmlar yoritiladi. Şuningdek, zamonaviy davrda konfessiyalararo muloqot, diniy tashkilotlar faoliyati, millatlararo totuvlik va jamiyat barqarorligini mustahkamlaşda bağrikenglik tamoyillarining ahamiyati ochib beriladi.

Kalit sõzlar: Õzbekiston, konfessiya, diniy bağrikenglik, vijdon erkinligi, dinlararo muloqot, Buyuk İpak yõli, tarixiy meros, millatlararo totuvlik, diniy tashkilotlar, ma'naviy qadriyatlar.

Аннотация: В статье анализируются исторические корни межконфессиональной толерантности в Узбекистане, религиозные, культурные и социальные факторы её формирования, а также реформы, осуществляемые в данном направлении в годы независимости. Рассматриваются существование различных религиозных верований на территории Центральной Азии с древних времён, межкультурные связи, возникшие благодаря Великому шёлковому пути, гуманистические принципы ислама и правовые механизмы обеспечения свободы совести в Узбекистане. Особое внимание уделяется современному межконфессиональному диалогу, деятельности религиозных организаций, межнациональному согласию и укреплению общественной стабильности.

Ключевые слова: Узбекистан, конфессия, религиозная толерантность, свобода совести, межрелигиозный диалог, Великий шёлковый путь, историческое наследие, межнациональное согласие, религиозные организации, духовные ценности.

Abstract: This article examines the historical roots of interfaith tolerance in Uzbekistan, the religious, cultural, and social factors that contributed to its development, and the reforms implemented in this field since independence. It explores the coexistence of different religious beliefs in Central Asia since ancient times, intercultural contacts along the Great Silk Road, the humanistic principles of Islam, and the legal framework for ensuring freedom of conscience in Uzbekistan. Particular attention is paid to contemporary interfaith dialogue, the activities of religious organizations, interethnic harmony, and the role of tolerance in strengthening social stability.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Keywords: Uzbekistan, confession, religious tolerance, freedom of conscience, interfaith dialogue, Great Silk Road, historical heritage, interethnic harmony, religious organizations, spiritual values.

KİRİŞ ;Insoniyat tarixida tinchlik, õzaro hurmat, bağrikenglik va hamjihatlik jamiyat taraqqiyotini belgilovchi eng muhim ma'naviy qadriyatlardan biri bõlib kelgan. Turli millat, din, til va madaniyat vakillarining bir hududda tinch-totuv yashashi, bir-birining e'tiqodi va dunyoqarashiga hurmat bilan munosabatda bõlishi ijtimoiy barqarorlikning muhim shartidir. Ayniqsa, bugungi globallaşuv jarayonida diniy va milliy xilma-xillik sharoitida konfessiyalararo bağrikenglik tamoyillarini rivojlantirish, turli qarashlar õrtasida õzaro muloqot va hamkorlikni mustahkamlaş dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Õzbekiston hududi qadimdan turli xalqlar, madaniyatlar va diniy e'tiqodlar tutashgan mintaqalardan biri bõlib kelgan. Markaziy Osiyoning Buyuk İpak yõli chorrahasida joylaşgani bu hududda iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarning rivojlanishiga imkon yaratgan. Natijada zardushtiylik, buddaviylik, moniylik, nasroniylik va keyinchalik islom kabi diniy ta'limotlar mintaqaning tarixiy-madaniy hayotida muayyan iz qoldirgan. Turli diniy an'analarning bir hududda mavjud bõlishi Õzbekiston tarixida diniy xilma-xillikning qadimiy ildizlarga ega ekanini kõrsatadi.

Konfessiyalararo bağrikenglik tushunchasi turli diniy e'tiqod vakillarining õzaro hurmat, tenglik, tinchlik va hamkorlik asosida yashashini anglatadi. Bunda har bir insonning e'tiqod erkinligi, diniy qarashlari va insoniy qadr-qimmatini hurmat qilish asosiy mezon hisoblanadi. Bağrikenglik õz e'tiqodidan voz kechishni emas, balki boshqa insonlarning e'tiqodi va huquqlarini tan olishni, ular bilan tinch-totuv munosabatda bõlishni nazarda tutadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi davrda dunyoning ayrim hududlarida diniy murosasizlik, ekstremistik qarashlar va konfessiyalararo ziddiyatlar uchrab turibdi. Bunday sharoitda Õzbekistonning tarixiy tajribasini, diniy xilma-xillikning shakllanish jarayonlarini hamda zamonaviy huquqiy asoslarini ilmiy jihatdan õrganish muhim ahamiyatga ega. Yosh avlodda turli din va e'tiqod vakillariga hurmat, insonparvarlik, tinchliksevarlik va hamjihatlik fazilatlarini shakllantirish ham ushbu mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Maqolaning maqsadi Õzbekistonda konfessiyalararo bağrikenglikning tarixiy ildizlari va zamonaviy rivojlanish jarayonlarini tarixiy, diniy hamda huquqiy manbalar asosida tahlil qilish, uning jamiyatdagi tinchlik, millatlararo totuvlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaşdagi ahamiyatini ochib berishdan iborat. Maqolaning asosiy vazifalari qadimgi davrlarda mintaqada mavjud bõlgan diniy e'tiqodlarni õrganish, Buyuk İpak yõlining madaniyatlararo aloqalarga ta'sirini aniqlash, islom davrida shakllangan bag'rikenglik an'analarini tahlil qilish, mustaqillik yillaridagi huquqiy islohotlarni yoritish hamda zamonaviy Õzbekistonda konfessiyalararo muloqotning ahamiyatini asoslashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya : Õzbekistonda konfessiyalararo bağrikenglikning tarixiy ildizlarini õrganishda qadimgi va õrta asrlarga oid yozma manbalar, arxeologik topilmalar, diniy yodgorliklar hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega. Xususan, qadimgi Sug'd, Baqtriya, Xorazm va Farg'ona hududlarida mavjud bõlgan diniy e'tiqodlar mintaqadagi diniy xilma-xillikning tarixiy asoslarini aniqlash imkonini beradi. Sug'diylarning diniy hayotiga bag'ishlangan tadqiqotlarda zardushtiylik, buddaviylik, nasroniylik, moniylik, yahudiylik va boshqa diniy an'analarning mavjud bõlgani qayd etiladi. Bu holat Markaziy Osiyo qadimdan turli diniy va madaniy qarashlar uchrashgan mintaqa bõlganini kõrsatadi.[1]

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mavzuning nazariy asoslarini yoritishda Buyuk İpak yõli, Sug'd sivilizatsiyasi va Markaziy Osiyodagi diniy jarayonlarga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar muhim õrin tutadi. Xususan, Judith A. Lernerning Sug'diylarning diniy hayotiga oid tadqiqotida turli diniy g'oyalar va matnlarning tarqalishida sug'd savdogarlari, tarjimonlari hamda madaniy aloqalarning õrni yoritilgan. Ushbu tadqiqotlar diniy xilma-xillikni faqat e'tiqodlar tarixi sifatida emas, balki savdo, madaniyat va xalqaro munosabatlar bilan chambarchas bog'liq tarixiy jarayon sifatida õrganish zarurligini kõrsatadi.[2]

Õzbekistonda diniy bag'rikenglikning zamonaviy huquqiy asoslarini tahlil qilishda Õzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2021-yil 5-iyuldagi «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar tõg'risida»gi ÕRQ-699-sonli Qonun hamda 2025-yil 25-fevraldagi ÕRQ-1037-sonli Qonun bilan tasdiqlangan diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi asosiy manbalar hisoblanadi. Ushbu hujjatlarda fuqarolarning vijdon erkinligi, diniy e'tiqodidan qat'i nazar teng huquqliligi, davlatning dunyoviylik tamoyili va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash masalalari belgilangan.[3]

Maqolani tayyorlash jarayonida tarixiylik, manbashunoslik, qiyosiy tahlil, tizimli yondaşuv va mantiqiy umumlaştirish metodlaridan foydalanildi. Tarixiylik metodi orqali Õzbekiston hududida diniy xilma-xillikning shakllanish va rivojlanish jarayonlari õrganildi. Manbashunoslik metodi yordamida tarixiy hujjatlar, diniy manbalar va qonunchilik hujjatlarining mazmuni tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil orqali tarixiy davrlardagi diniy munosabatlar zamonaviy konfessiyalararo hamkorlik tamoyillari bilan solishtirildi. Tizimli yondaşuv asosida esa diniy bag'rikenglik, vijdon erkinligi, millatlararo totuvlik va ijtimoiy barqarorlik tushunchalarining õzaro bog'liqligi ochib berildi.

Muhokama va natijalar :Õzbekiston hududida konfessiyalararo bağrikenglikning tarixiy ildizlarini qadimgi davrlardan boshlab õrganish maqsadga muvofiqdir. Chunki Markaziy Osiyo geografik jihatdan Sharq va G'arbni, Shimol va Janubni bog'lab turuvchi muhim mintaqa hisoblangan. Ushbu hudud orqali qadimiy savdo yõllari, xususan, Buyuk İpak yõli tarmoqlari õtgan. Savdo-sotiq bilan bir qatorda turli xalqlarning urf-odatlari, madaniy qadriyatlari, ilmiy qarashlari va diniy e'tiqodlari ham bir hududdan ikkinchi hududga tarqalgan. Natijada mintaqada turli diniy qarashlarning mavjud bõlishi va õzaro aloqada rivojlanishi uchun tarixiy sharoit yuzaga kelgan.

Qadimgi Sug'd hududi bu jarayonni õrganishda alohida ahamiyatga ega. Samarqand, Buxoro, Kesh va boshqa tarixiy markazlar joylaşgan ushbu mintaqa xalqaro savdo hamda madaniy aloqalarning muhim markazlaridan biri bõlgan. Sug'diylar savdo faoliyati orqali nafaqat iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirgan, balki turli xalqlarning diniy va madaniy qarashlari tarqalishida ham ishtirok etganlar. Tadqiqotlarda Sug'd jamiyatida zardushtiylikning mahalliy shakllari keng tarqalganligi, shu bilan birga buddaviylik, moniylik va nasroniylik kabi diniy oqimlarning ham mavjud bõlgani qayd etiladi. Ayrim hududlarda yahudiylik va hind diniy an'analariga oid izlar ham uchraydi.[4]

Bu diniy xilma-xillikni bugungi kundagi konfessiyalararo bag'rikenglik tushunchasi bilan aynan tenglashtirish tõg'ri bõlmaydi. Chunki qadimgi davrda diniy munosabatlar hozirgi zamonaviy huquqiy tizim va vijdon erkinligi tamoyillari asosida tartibga solinmagan. Biroq turli diniy an'analar va madaniy qarashlarning bir mintaqada mavjud bõlishi, savdo va madaniy aloqalar orqali õzaro ta'sir kõrsatishi Õzbekiston hududida diniy xilma-xillikning uzoq tarixiy ildizlarga ega ekanini tasdiqlaydi.

Buyuk İpak yõli konfessiyalararo va madaniyatlararo munosabatlarning rivojlanishida muhim omil bõldi. Ushbu yõl orqali Xitoy, Hindiston, Eron, Vizantiya va boshqa hududlardan savdogarlar, sayyohlar, elchilar hamda diniy targ'ibotchilar Markaziy Osiyoga kelganlar. Ular õzlari bilan turli diniy qarashlar, ilmiy bilimlar, san'at namunalari va madaniy tajribalarni olib kirganlar. Natijada Samarqand va Buxoro kabi shaharlar iqtisodiy hamda madaniy markazlar sifatida rivojlanib, turli xalqlar va diniy an'analar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

vakillarining uchrashuv maskaniga aylangan. Sug'diy savdogarlarning turli hududlar bilan aloqalari diniy matnlar va g'oyalarning tarqalishiga ham xizmat qilgan.[5]

Qadimgi davrlarda buddaviylikning Markaziy Osiyo hududlariga kirib kelishi ham diniy xilma-xillik tarixining muhim jihatlaridan biridir. Ayniqsa, Baqtriya va Toxariston hududlarida buddaviylik markazlari, ibodatxonalar va monastirlar faoliyat yuritgan. Termiz atrofidagi Qoratepa va Fayoztepa yodgorliklari buddaviylikning mintaqa tarixidagi õrnini kõrsatuvchi muhim arxeologik manbalardir. Ushbu yodgorliklar orqali qadimgi davrda Hindiston va Markaziy Osiyo õrtasida diniy hamda madaniy aloqalar mavjud bõlganini kuzatish mumkin.

Nasroniylikning ayrim yõnalishlari ham Markaziy Osiyoga savdo va diniy aloqalar orqali kirib kelgan. Xususan, Sharq cherkovi vakillari savdo markazlari va ayrim shahar jamoalari orasida faoliyat yuritganlar. Bu holat mintaqada islom dinidan avval ham turli diniy jamoalar mavjud bõlganini kõrsatadi. Diniy jamoalarning faoliyati savdo, hunarmandchilik, tarjimonlik va madaniy aloqalar bilan chambarchas bog'liq bõlgan.

VII–VIII asrlardan boshlab Markaziy Osiyoda islom dinining tarqalishi mintaqaning diniy va ma'naviy hayotida yangi tarixiy bosqichni boshlab berdi. Islom dini mahalliy madaniy an'analar bilan õzaro aloqada rivojlanib, vaqt õtishi bilan mintaqaning asosiy diniy e'tiqodiga aylandi. Shu bilan birga, avvaldan mavjud bõlgan ayrim diniy jamoalar ham õz faoliyatini davom ettirdi. Islom sivilizatsiyasi rivojlangan davrlarda Samarqand, Buxoro, Termiz va boshqa shaharlar ilm-fan, madaniyat hamda diniy tafakkur markazlariga aylandi.

Islom ta'limotida insonparvarlik, adolat, mehr-oqibat va boshqa insonlarning haq-huquqlarini hurmat qilish muhim tamoyillar sifatida qaraladi. Qur'oni karimning Baqara surasi 256-oyatida «Dinda zõrlash yõq» mazmunidagi qoida bayon etilgan. Ushbu oyat e'tiqod masalasida majburlashni rad etuvchi muhim diniy asoslardan biri hisoblanadi. Hujurot surasining 13-oyatida esa insonlarning turli xalqlar va qabilalarga ajratilgani bir-birlarini tanishlari uchun ekani ta'kidlanadi. Bu qarashlar turli millat va elat vakillari õrtasida õzaro hurmat va hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish uchun ma'naviy asos bõlib xizmat qiladi.

Islom tarixida boshqa diniy jamoalar bilan munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan turli tajribalar ham mavjud. Xususan, õrta asrlarda musulmon jamiyatlarida yahudiy va nasroniy jamoalari muayyan huquqiy maqom asosida yashaganlar. Ularning diniy marosimlari, ibodat joylari va jamoaviy hayoti turli tarixiy davrlarda mavjud siyosiy-huquqiy sharoitlarga qarab rivojlangan. Shu sababli bu jarayonlarni faqat bir tomonlama baholamasdan, har bir davrning siyosiy va ijtimoiy sharoitlarini hisobga olgan holda õrganish lozim.

Õzbekiston hududida shakllangan islomiy ilmiy-ma'rifiy an'analar ham insonparvarlik va bag'rikenglik g'oyalarining rivojlanishiga ta'sir kõrsatgan. Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Abu Mansur Moturidiy, Bahouddin Naqshband kabi allomalar merosida axloq, adolat, insoniy munosabatlar, ilm-ma'rifat va ma'naviy kamolot masalalari muhim õrin egallaydi. Ayniqsa, Moturidiy ta'limotida aql, bilim va inson mas'uliyatiga berilgan e'tibor diniy tafakkurning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu allomalar merosini õrganish yosh avlodda ilmiy dunyoqarash, insonparvarlik va õzaro hurmat fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Õzbekiston hududida turli diniy jamoalarning shakllanishi va rivojlanishi faqat qadimgi davrlar bilan cheklanmaydi. Keyingi tarixiy bosqichlarda ham mintaqada turli diniy e'tiqod vakillari yashab kelgan. Xususan, yahudiy jamoalarining Buxoro, Samarqand va boshqa shaharlardagi tarixi bir necha asrlik davrni qamrab oladi. Buxoro yahudiylari õziga xos diniy an'analari, tili, urf-odatlari va madaniy merosini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

saqlab qolgan jamoalardan biri hisoblanadi. Ularning mahalliy aholi bilan savdo-sotiq, hunarmandchilik va kundalik hayotdagi aloqalari mintaqaning ijtimoiy-madaniy tarixida muhim õrin tutadi.[6]

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston hududida siyosiy hamda ijtimoiy jarayonlarning õzgarishi natijasida diniy tarkibda ham yangi holatlar yuzaga keldi. Mintaqaga boshqa hududlardan aholi kõchib kelishi, shaharlarning kengayishi va iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi natijasida nasroniylikning turli yõnalishlariga mansub jamoalar soni ortdi. Ayrim shaharlarda pravoslav cherkovlari, diniy maktablar va boshqa ibodat maskanlari faoliyat yurita boshladi. Bu jarayonlar Õzbekiston hududidagi diniy va madaniy xilma-xillikning yanada kengayishiga olib keldi.

Sovet davrida esa diniy hayot davlatning ateistik mafkurasi ta'sirida keskin cheklovlarga duch keldi. Diniy tashkilotlar faoliyati nazorat ostiga olindi, ayrim ibodat maskanlari yopildi, diniy ta'lim muassasalari faoliyati cheklab qõyildi. Shunga qaramay, aholining diniy e'tiqodi, urf-odatlari va ma'naviy qadriyatlari oilaviy hamda mahalliy muhitda saqlanib qoldi. Turli diniy jamoalar ham murakkab siyosiy sharoitlarda õz an'analarini davom ettirishga intildilar.

1991-yilda Õzbekiston davlat mustaqilligiga erishgach, vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar faoliyatini qonuniy asosda rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yuzaga keldi. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab diniy qadriyatlarni tiklash, tarixiy merosni õrganish, masjid va cherkovlarni ta'mirlash hamda diniy jamoalarning faoliyatini qonuniy tartibga solish jarayonlari boshlandi. Shu bilan birga, dunyoviy davlat tamoyili va fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash masalalari davlat siyosatining muhim yõnalishlaridan biri sifatida belgilandi.

Õzbekistonda konfessiyalararo bağrikenglikni ta'minlashning eng muhim asoslaridan biri fuqarolarning vijdon erkinligi huquqini qonuniy kafolatlash hisoblanadi. Vijdon erkinligi insonning muayyan dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslik huquqini anglatadi. Ushbu huquq fuqarolarning diniy qarashlaridan qat'i nazar, qonun oldida tengligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Õzbekiston Respublikasining 2023-yilda yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyasining 35-moddasida barcha uchun vijdon erkinligi kafolatlangan. Unda har kim xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga egaligi, diniy qarashlarni majburan singdirishga yõl qõyilmasligi mustahkamlangan. Bu qoida davlatning diniy masalalarda fuqarolarning erkin tanlovini hurmat qilishini hamda e'tiqod erkinligini konstitutsiyaviy huquq sifatida himoya qilishini anglatadi.[7]

2021-yil 5-iyulda qabul qilingan «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar tõg'risida»gi ÕRQ-699-sonli Qonun diniy sohadagi munosabatlarni tartibga solishda muhim huquqiy hujjat hisoblanadi. Ushbu qonun fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash, diniy tashkilotlar faoliyatini tartibga solish va turli konfessiyalar õrtasidagi tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlashga qaratilgan. Qonunda diniy tashkilot tushunchasi, ularni davlat r õyxatidan õtkazish tartibi, diniy ta'lim muassasalari faoliyati va diniy erkinlikni amalga oshirish bilan bog'liq qoidalar belgilangan.[8]

Mazkur qonunning muhim jihatlaridan biri fuqarolarning dinga munosabatidan qat'i nazar teng huquqliligini ta'minlashdir. Qonunda fuqarolarning diniy e'tiqodi yoki e'tiqod qilmasligiga qarab huquqlarini cheklashga yõl qõyilmasligi belgilangan. Shuningdek, diniy qarashlarni majburan singdirish, diniy adovatni targ'ib qilish va fuqarolar totuvligini buzishga qaratilgan harakatlarga qarshi huquqiy choralar nazarda tutilgan. Bu qoidalar konfessiyalararo munosabatlarda qonuniylik va õzaro hurmat tamoyillarining ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi.[9]

2025-yil 25-fevralda Õzbekiston Respublikasining ÕRQ-1037-sonli Qonuni bilan «Õzbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi» tasdiqlandi. Ushbu konsepsiya diniy sohada davlat siyosatining maqsadlari, vazifalari,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ustuvor yõnalishlari va asosiy tamoyillarini belgilaydi. Unda fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash, dunyoviy davlat tamoyillarini mustahkamlash, konfessiyalararo tinchlik va totuvlikni rivojlantirish hamda diniy-ma'rifiy sohadagi ishlarni izchil tashkil etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.[10]

Konsepsiyada diniy sohadagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari sifatida qonuniylik, vijdon erkinligi, dinning davlatdan ajratilganligi, tenglik, erkin tanlov, dinlararo muloqot va õzaro tushunish tamoyillari belgilangan. Bu tamoyillar davlat va diniy tashkilotlar munosabatlarida qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning e'tiqod erkinligini himoya qilish hamda jamiyatda barqaror ma'naviy muhitni shakllantirishga qaratilgan.

Shunday qilib, mustaqillik yillarida shakllangan huquqiy tizim diniy e'tiqod erkinligini ta'minlash bilan birga, turli konfessiyalarning qonun doirasida faoliyat yuritishi uchun zarur sharoitlarni belgilab berdi. Konfessiyalararo bağrikenglikning huquqiy asoslari davlat va diniy tashkilotlar munosabatlarida qonun ustuvorligi, fuqarolarning tengligi va õzaro hurmat tamoyillariga tayanadi.

Bugungi kunda Õzbekiston kõp millatli va kõp konfessiyali jamiyat sifatida diniy hamda milliy xilma-xillikni ijtimoiy taraqqiyotning muhim xususiyatlaridan biri sifatida namoyon etmoqda. Turli din va millat vakillarining bir mamlakatda tinch-totuv yashashi, õz diniy marosimlarini qonun doirasida amalga oshirishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi konfessiyalararo munosabatlarning muhim kõrsatkichidir.

Zamonaviy Õzbekistonda turli konfessiyalarga mansub diniy tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Islomiy tashkilotlar bilan bir qatorda pravoslav, katolik, protestant, yahudiy, bahoiy, buddaviy va boshqa diniy jamoalar ham mavjud. Ularning faoliyati diniy marosimlarni amalga oshirish, jamoa a'zolarining ma'naviy ehtiyojlarini qondirish va tegishli qonunchilik asosida tashkil etiladi. Bu holat mamlakatdagi diniy hayotning rang-barangligini kõrsatadi.

Konfessiyalararo muloqotning muhim jihatlaridan biri turli diniy jamoalar vakillari õrtasida õzaro tushunish va hamkorlikni rivojlantirishdir. Bunday muloqot faqat diniy marosimlar bilan cheklanmaydi. U ta'lim, madaniyat, xayriya, ijtimoiy yordam, tarixiy merosni asrash va tinchlikni mustahkamlash kabi sohalarni ham qamrab oladi. Turli konfessiya vakillarining umumiy ijtimoiy muammolarni hal etishda hamkorlik qilishi jamiyatda birdamlik va fuqarolik mas'uliyatini kuchaytiradi.

Konfessiyalararo muloqotning rivojlanishida xalqaro ilmiy va ma'rifiy anjumanlar ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, 2022-yil may oyida Toshkent, Samarqand va Buxoro shaharlarida õtkazilgan «Deklaratsiyalar muloqoti» xalqaro forumi turli din va madaniyat vakillari õrtasida õzaro tushunish, bag'rikenglik va tinchlik g'oyalarini muhokama qilish uchun muhim maydon bõldi. Forum doirasida diniy erkinlik, inson huquqlari, dinlararo muloqot va jamiyatda tinchlikni mustahkamlash masalalari muhokama qilindi.

Bunday xalqaro tadbirlar Õzbekistonning tarixiy tajribasini xalqaro miqyosda tanitish, turli mamlakatlar olimlari va diniy jamoalari vakillari õrtasida tajriba almashish hamda dinlararo muloqotni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular konfessiyalararo munosabatlarda õzaro hurmat, murosa va hamkorlikning ahamiyatini keng targ'ib etish imkonini beradi.

Konfessiyalararo bag'rikenglikni mustahkamlashda ta'lim-tarbiya tizimining ham õrni katta. Chunki diniy va milliy xilma-xillikka hurmat, avvalo, yosh avlodning dunyoqarashi va ma'naviy tarbiyasida shakllanadi. Ta'lim muassasalarida Õzbekistonning tarixiy-madaniy merosi, turli diniy jamoalarning mamlakat taraqqiyotiga qõshgan hissasi va vijdon erkinligining huquqiy asoslarini õrgatish muhim ahamiyatga ega. Bunda diniy masalalarni xolis, ilmiy va tarixiy yondaşuv asosida yoritish, turli e'tiqod vakillariga nisbatan kamsituvchi qarashlarning oldini olish zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Yoshlar orasida konfessiyalararo bag'rikenglikni rivojlantirish uchun quyidagi yõnalishlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

1. Õzbekiston hududida qadimdan mavjud bõlgan diniy va madaniy xilma-xillik tarixini ilmiy asosda õrgatish.
2. Turli diniy e'tiqod vakillarining huquq va erkinliklariga hurmat bilan munosabatda bõlish madaniyatini shakllantirish.
3. Vijdon erkinligi, qonun ustuvorligi va fuqarolarning tengligi tamoyillarini keng targ'ib etish.
4. Diniy masalalarda noto'g'ri ma'lumotlar va murosasizlikka sabab bõladigan qarashlarning oldini olish.
5. Turli millat va konfessiya vakillari õrtasida ta'limiy, madaniy va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish.

Shuningdek, zamonaviy axborot makonida diniy bag'rikenglik masalalariga alohida e'tibor qaratish lozim. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda diniy mavzularga oid turli ma'lumotlar keng tarqalmoqda. Ularning ayrimlari ilmiy va ishonchli manbalarga asoslangan bõlsa, boshqalari noto'g'ri talqin, biryoqlama yondaşuv yoki adovatni kuchaytiruvchi mazmunga ega bõlishi mumkin. Shu sababli yoshlarda axborotni tanqidiy tahlil qilish, ishonchli manbalarni ajrata olish va diniy masalalarda xolis xulosa chiqarish kõnikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan biridir.

Konfessiyalararo bag'rikenglikning rivojlanishi davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, mahalla, ta'lim muassasalari va diniy tashkilotlarning õzaro hamkorligiga ham bog'liq. Ayniqsa, mahallalarda turli millat va din vakillarining birgalikdagi ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etishi, umumiy qadriyatlarni qadrlashi va bir-biriga yordam berishi jamiyatdagi birdamlikni kuchaytiradi. Shu jihatdan, bag'rikenglik faqat qonunlarda belgilangan tamoyil emas, balki kundalik hayotda namoyon bõladigan ijtimoiy va ma'naviy qadriyat hamdir.

Umuman olganda, Õzbekistonda konfessiyalararo bag'rikenglikning zamonaviy rivojlanishi tarixiy tajriba, huquqiy kafolatlar, diniy jamoalar faoliyati va fuqarolik jamiyatining hamkorligi bilan uzviy bog'liq. Ushbu omillarni uyg'unlashtirish orqali turli e'tiqod vakillarining tinch-totuv yashashi, fuqarolarning huquq va erkinliklari hurmat qilinishi hamda jamiyatda barqaror ma'naviy muhitni shakllantirish mumkin.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, Õzbekistonda konfessiyalararo bağrikenglikning tarixiy ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Markaziy Osiyoning Buyuk İpak yõli chorrahasida joylaşgani, turli xalqlar va madaniyatlar bilan iqtisodiy hamda ijtimoiy aloqalarning rivojlangani ushbu hududda diniy xilma-xillikning shakllanishiga ta'sir kõrsatgan. Qadimgi Sug'd, Baqtriya, Xorazm va boshqa tarixiy hududlarda zardushtiylik, buddaviylik, moniylik hamda nasroniylik kabi diniy an'analarning mavjud bõlgani mintaqaning murakkab va rang-barang diniy tarixga ega ekanini tasdiqlaydi.

Tarixiy jarayonlar davomida islom dini Õzbekiston hududining ma'naviy va madaniy hayotida muhim õrin egalladi. Islom ta'limotidagi adolat, insonparvarlik, mehr-oqibat, õzaro hurmat va e'tiqod erkinligiga oid qarashlar jamiyatda tinchlik va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim ma'naviy qadriyatlar sifatida namoyon bõldi. Shu bilan birga, boshqa diniy jamoalarning tarixiy mavjudligi va madaniy merosi ham Õzbekistonning kõp qatlamli tarixini tashkil etadi.

Mustaqillik yillarida konfessiyalararo bag'rikenglikni rivojlantirishning huquqiy asoslari shakllantirildi. Õzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida vijdon erkinligining kafolatlanishi, 2021-yilgi «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar tõg'risida»gi qonun hamda 2025-yilda tasdiqlangan diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi ushbu yõnalishdagi muhim huquqiy asoslar hisoblanadi. Mazkur hujjatlarda

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

fuqarolarning diniy e'tiqodidan qat'i nazar tengligi, diniy majburlashga yõl qõyilmasligi, dunyoviy davlat tamoyili va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash masalalari belgilangan.

Tadqiqot natijalari shuni kõrsatadiki, konfessiyalararo bag'rikenglikni mustahkamlash faqat davlatning huquqiy siyosati bilan cheklanmaydi. Bu jarayonda ta'lim-tarbiya, tarixiy xotira, diniy-ma'rifiy faoliyat, fuqarolik jamiyati institutlari va mahallalarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, yosh avlodda boshqa e'tiqod vakillariga hurmat, insonparvarlik, murosa va hamjihatlik fazilatlarini shakllantirish jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy Õzbekistonda konfessiyalararo muloqotning rivojlanishi xalqaro hamkorlik va madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlash uchun ham muhim imkoniyat yaratmoqda. Turli diniy jamoalar õrtasida õzaro hurmat va ishonchni kuchaytirish, diniy masalalarni ilmiy hamda xolis yoritish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biridir.

Umuman olganda, Õzbekistonda konfessiyalararo bag'rikenglikning tarixiy tajribasi va zamonaviy huquqiy asoslari bir-birini tõldiruvchi omillar hisoblanadi. Ushbu qadriyatlarni chuqur õrganish, kundalik hayotda ularga amal qilish va yosh avlod tarbiyasiga keng tatbiq etish mamlakatda tinchlik, barqarorlik, millatlararo totuvlik va diniy hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABİYOTLAR

I. Rahbariy va me'yoriy-huquqiy adabiyotlar

1. Õzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Õzbekiston Respublikasining «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar tõg'risida»gi Qonuni. – ÕRQ-699-son, 2021-yil 5-iyul.
3. Õzbekiston Respublikasining «Õzbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash tõg'risida»gi Qonuni. – ÕRQ-1037-son, 2025-yil 25-fevral.

II. Asosiy ilmiy adabiyotlar

4. Lerner J.A. Believers, Proselytizers, and Translators: Religion among the Sogdians. – Smithsonian Institution.
5. Vladimirsky I. Along the Silk Road: Tashkent and Bukhara. – Oxford Academic, 2026.
6. UNESCO. History of Civilizations of Central Asia. – Paris: UNESCO Publishing.
7. UNESCO. Declaration of Principles on Tolerance. – Paris, 1995.
8. Imom Buxoriy. Al-Jome' as-sahih. – Toshkent.
9. Imom Termiziy. Sunani Termiziy. – Toshkent.
10. Imom Moturidiy. Kitob at-tavhid. – Bayrut.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.